

Романчишин Василь Григорович,
заслужений діяч мистецтв України, PhD
культурології, професор, ректор Комунального
закладу вищої освіти Київської обласної ради
«Академія мистецтв імені Павла Чубинського»,
Київ, Україна

Vasyl Romanchyshyn,
Honoured Artist of Ukraine, PhD in Cultural
studies, professor, Rector of the Communal
Higher Education Institution of Kyiv Regional
Council «Pavlo Chubynskyi Arts Academy»,
Kyiv, Ukraine

БЕЗБАР'ЄРНІСТЬ ТА ІНКЛЮЗИВНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ТЕАТРІВ: СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ

Анотація. Мета статті – виявити шлях до безбар'єрності та інклюзивності театральних культурних просторів і послуг, що надаються українськими театрами, та дослідити їх значення для соціокультурного простору України, що є індикатором розвитку суспільства. **Методологія дослідження.** Дослідження безбар'єрності та інклюзивності українських театрів у соціокультурному контексті базується на комплексному підході з використанням аналітичного, компаративного, дедуктивного та індуктивного методів. **Наукова новизна статті.** Наразі безбар'єрність та інклюзивність українських театрів досліджено недостатньо. Зокрема потребує аналізу як потенціал фізичного простору, так і здатність професійних та аматорських театрів до інтеграції у соціум людей з обмеженими можливостями. **Висновки.** Безбар'єрність та інклюзивність українських театрів має забезпечити рівні можливості долучення людей до театрального мистецтва. Забезпечення усунення фізичних і просторових бар'єрів сприятиме відвідуванню театрів дітьми і дорослими з обмеженими можливостями, а також людьми похилого віку. Мистецтво театру, де актор стає прикладом цілісної тілесно і духовно людини, здатне стати поштовхом для подальшого самовираження та самовдосконалення людей з обмеженими можливостями у безбар'єрному і відкритому для всіх суспільстві з перспективами подальшого духовного розвитку.

Ключові слова: аматорський театр, безбар'єрність, вистава, інклюзивність, особливі потреби, професійний театр, український театр.

Постановка проблеми та актуальність дослідження. Нині як в Україні, так і у світі відбуваються масштабні зміни у сфері культурних послуг. Переосмислення ролі культурних послуг необхідні для того, щоб люди з обмеженими можливостями мали можливість наживо подивитися виставу в театрі, відвідати художню виставку або музей тощо. Мистецький простір потребує змін задля того, щоб дана категорія населення у мистецьких просторах, відчуваючи повагу до себе, сприймала культурний продукт у безпечних і зручних умовах.

Безбар'єрність та інклюзивність українських театрів у соціокультурному аспекті вимагає як фізичної, так й інформаційної доступності театрів для маломобільних груп населення (людей похилого віку, вагітних жінок, осіб з тимчасовим порушенням здоров'я тощо) і, власне, людей з обмеженими можливостями. Театр з його особливим впливом на людину і потужним мистецьким потенціалом стає місцем для самовдосконалення і поштовхом до позитивних перетворень, адже на сцені глядач може побачити різні індивідуально-

сті, отримуючи можливості для свого подальшого розвитку.

Мета статті – виявити шлях до безбар'єрності та інклюзивності театральних культурних просторів і послуг, що надаються українськими театрами, та дослідити їх значення для соціокультурного простору України, що є індикатором розвитку суспільства.

Наразі безбар'єрність та інклюзивність українських театрів досліджено недостатньо. Зокрема потребує аналізу як потенціал фізичного простору, так і здатність професійних та аматорських театрів до інтеграції у соціум людей з обмеженими можливостями.

Аналіз сучасних досліджень і публікацій.

Упродовж останніх років прагнення забезпечити безбар'єрність та інклюзивність у сфері культури відображено у низці нормативно-правових документів, зокрема у Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо створення безперешкодного життєвого середовища для осіб з обмеженими фізичними можливостями та інших маломобільних груп населення на 2009-2015 роки “Безбар'єрна Україна”» (*Про затвердження плану заходів...*, 2009) і Національній стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року (*Про схвалення Національної стратегії...*, 2021). Питання безбар'єрності та інклюзивності постійно перебувають у колі наукових інтересів психологів, педагогів, економістів, юристів та інших фахівців.

Якщо звертатися до праць сучасних дослідників, то слід відзначити, що до розкриття змісту поняття «безбар'єрний простір» звертається О. Бабич (Бабич, 2024). Складники концепту «безбар'єрність» та їх сутність у перспективі дослідження формування та імплементації відповідної державної політики зі створення безбар'єрного простору в Україні досліджує Л. Слободян (Слободян, 2024). Науковиці Л. Наливайко і Л. Марценюк розглядають проблеми та перспективи створення безбар'єрного середовища в Україні (Наливайко, Марценюк, 2023). Інклюзивність і безбар'єрність освітнього простору для дітей з особливим освітніми потребами висвітлено у дослідженні Л. Прохоренко (Прохоренко, 2024). На необхідності фізичної та психічної реабілітації та релаксації дітей з особливими потребами, в тому числі дітей війни, засобами аматорського театру акцентує увагу С. Соболевська (Соболев-

ська, 2021). Та у контексті культурології питання безбар'єрності та інклюзивності в українських театрах потребує окремого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж розглянути питання безбар'єрності та інклюзивності українських театрів потрібно з'ясувати сутність понять «безбар'єрність» та «інклюзивність». На думку Л. Прохоренко аналіз поняття «безбар'єрність» передбачає розгляд певного простору без фізичних, психологічних, соціальних чи організаційних перешкод, які можуть обмежувати доступ особам з особливими потребами, а поняття «інклюзивність» передбачає визначення інклюзивності як принципу та підходу, спрямованого на включення всіх у соціальну інтеграцію, прийняття різноманітності, повагу до індивідуальних особливостей і потреб кожного (Прохоренко, 2024).

Звертаючись до фізичної доступності театрів для маломобільних груп населення, можна стверджувати, що у фізичному плані безбар'єрність у театрі – це відсутність фізичних перешкод, які ускладнюють або унеможливають доступ таких людей до театру. Інформаційна безбар'єрність театру – це забезпечення повного доступу до інформації про театр, його репертуар, афіши і зрозумілий доступ до купівлі квитків. В свою чергу прозорість і достовірність даної інформації має сприяти розвитку культурних інституцій, зокрема державних театрів, що можна продемонструвати на досвіді театрів столиці. Наприклад, у Київському національному академічному молодому театрі стверджують, що безбар'єрність – це не тільки доступ до фізичних об'єктів, а значно ширше поняття, що включає в себе не лише різні сфери діяльності, адже тут пропонуються категорії мислення і взаємодії з іншими людьми як з рівними. Молодий театр підтримує соціальну інклюзивність, відкрито демонструючи свою позицію у соціальних мережах і на офіційному вебсайті. Маючи досвід роботи з людьми, що належать до маломобільних груп населення, нині театр оснащений кнопкою для виклику персоналу, а його компетентні співробітники здатні надати професійний супровід, завжди знаходяться на зв'язку і готові допомогти людям з обмеженими можливостями подивитися бажану виставу. Щодо інформаційної і цифрової безбар'єрності – Київський національний академічний молодий театр має активні соцмережі, його співробітники вчасно реагують на запити глядачів. Офіційний сайт театру має простий для розуміння інтерфейс і си-

стему купівлі квитків онлайн через смартфон або комп'ютер. На сайті постійно висвітлюється його діяльність і розвиток за межами країни, благодійна та гастрольна діяльність, громадські ініціативи і творчі здобутки. Співробітникам театру забезпечується доступ до мережі Інтернет, інформаційних ресурсів, необхідних громадських послуг і сервісів, насамперед для якісного обслуговування глядача. До послуг театру безперешкодно мають доступ люди з обмеженими можливостями, люди похилого віку, діти, внутрішньо переміщені особи та військові. Молодий театр часто створює ініціативи з розіграшу квитків на вистави із різною ціною політикою і проводить соціальні акції (*Про театр. Безбар'єрність... EP*).

В. Кіхтенко зазначає, що «станом на 2024 рік відвідувачі Національного академічного драматичного театру імені Лесі Українки з особливими потребами або з маломобільних груп населення вже мали безперешкодний доступ до будівлі, основного сценічного майданчика (партер) і додаткового сценічного майданчика "Нова сцена". Адміністратор театру може зустріти і супроводжувати їх». Також авторка засвідчує, що нині театр активно працює над модернізацією простору, разом зі спеціалізованою організацією розробляючи план для створення сприятливих умов відвідування людям із порушенням зору (мнемосхема фое і першого поверху в касовому залі, інформаційно-тактильні таблички, тактильні індикатори визначення напрямку руху, дистанційна кнопка виклику). Планується впровадження спеціальних показів і створення необхідних умов для глядачів з порушенням зору і слуху, адже простір театру має бути комфортним для всіх відвідувачів. Тож постає необхідність адаптувати вистави для людей із порушенням слуху й зору з тифлокоментуванням, аудіодискрипцією і перекладом жестовою мовою (Кіхтенко, 2024).

Національний академічний драматичний театр імені Івана Франка спільно з такими партнерами, як Sense bank, Visa і «Доступно.UA», почав низку перетворень, щоб зробити театр доступним. Зокрема, «Доступно.UA» постійно консулює театр з питань доступності, адже зміни тут не обмежуватимуться лише реконструкцією вбиралень і пандусів. «Робота ведеться над комплексом заходів, що стосуються архітектурної доступності для маломобільних груп населення, забезпечення умов для людей з порушенням слуху й зору,

над збільшенням обізнаності працівників театру із питань інклюзії, оновлення системи придбання квитків, для того щоб глядач отримав корисну інформацію і контакти адміністратора для повідомлення щодо супроводу у театрі. У театр надходитиме сповіщення про глядача – людину з обмеженими можливостями, і тут будуть готові зустріти гостя перед виставою, щоб за потреби відповісти на його запитання чи допомогти. Та глядач зможе дістатися свого місця й самостійно, адже у театрі реконструюють пандуси і створюється зручна система навігації по театру», – наголошує В. Кіхтенко (Кіхтенко, 2024).

Особливостями Київського академічного драматичного театру на Подолі є наявність підйомника, що опускає гостя на кріслі колісному до фое. Підйомник діє вже понад сім років, нещодавно було розроблено просту інструкцію й наліпки, щоби глядач на кріслі колісному міг абсолютно самостійно ним скористатися. Також у театрі працює ліфт, який озвучено для легшого орієнтування, оновлюється тактильне маркування сходів, планується розмістити інформаційні вказівники зі шрифтом Брайля. Нова будівля Театру на Подолі зводилася як доступна, тому порівняно із багатьма іншими театрами театр має вигідніше становище щодо безбар'єрності та інклюзивності ніж ті, що працюють в історичних будівлях. І, незважаючи на те, що норми безбар'єрності потребують доопрацювання, працівникам театральної сфери слід шукати можливості партнерства і звертатися до колег з інших країн, щоб надалі створити баланс між фаховістю, позитивним досвідом інших і власним розумінням безбар'єрності та інклюзивності (Кіхтенко, 2024).

Слід звернути увагу і на діяльність сучасних аматорських театрів, зокрема тих, у роботі яких активно беруть участь діти з обмеженими можливостями. С. Соболевська зазначає: «Діючи у контексті арт-терапії, аматорський театр долучає до участі юних виконавців з особливими потребами. Синтезуючи виховання, гру та арт-терапію, аматорський театр гармонізує внутрішній світ юних акторів, сприяє підвищенню їхнього культурного рівня та засвоєнню соціокультурного досвіду суспільства. Різноманітні театральні прийоми, що використовуються аматорським театром (зокрема, застосовування ляльок), допомагають дітям з обмеженими можливостями адаптуватись до навколишнього світу, розкрити духовний потенці-

ал власної особистості. Аматорський театр через вільну ігрову дитячу діяльність сприяє самовираженню дитини, утворюючи особливе мікросередовище, в якому наголошується важливість індивідуальності кожного учасника гри, допомагає інтегруванню у соціум» (Соболевська, 2021, с. 14). Аматорські театри для дітей з обмеженими можливостями наразі активно діють у Києві, Житомирі, Кременчуці та інших містах України.

Зацікавити юне покоління такою діяльністю допомагає відвідування театрів, які пропонують вистави для дітей з обмеженими можливостями. У 2024 році єдиним театром в Україні, де активно впроваджуються інноваційні інклюзивні проєкти, був Київський національний академічний театр оперети. Ще у 2018 році тут презентували програму «Магія театру». Це були безкоштовні пізнавально-розважальні програми про музику для незрячих дітей і дітей з вадами зору. Водночас було організовано спеціальні умови для відвідування вистав незрячими, для яких закупили 20 аудіоскриптерів. Також М. Катаєва зазначає, що: «... у межах проєкту “Тактильна адаптація вистав”, що відбувся за підтримки Українського культурного фонду, у Київському національному академічному театрі оперети було надруковано програмки шрифтом Брайля до вистав “Тигролови”, “Сімейка Адамсів”, “Доріан Грей”, “За двома зайцями”, “Sugar, або В джазі тільки дівчата”. Також до цих п’яти вистав у наявності є тактильні книжки, що знайомлять з костюмами до кожної постановки, з окремими предметами з декорацій до різних вистав» (Катаєва, 2024).

Висновки. Безбар’єрність та інклюзивність українських театрів має забезпечити рівні можливості долучення людей до театрального мистецтва. Забезпечення усунення фізичних і просторових бар’єрів сприятиме відвідуванню театрів дітьми і дорослими з обмеженими можливостями, а також людьми похилого віку. Мистецтво театру, де актор стає прикладом цілісної тілесно і духовно людини, здатне стати поштовхом для подальшого самовираження та самовдосконалення людей з обмеженими можливостями у безбар’єрному і відкритому для всіх суспільстві з перспективами подальшого духовного розвитку.

Джерела та література

Бабич, О. В. (2024). Забезпечення створення безбар’єрного простору в Україні. *Державне будів-*

ництво. № 2 (36). С. 620-634. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-2-42>.

Катаєва, М. (2024, 19 квітня). Глядач надає перевагу оптимістичним виставам, – Богдан Струтинський про сучасний репертуар столичної оперети та прем’єру «Чикаго». *Вечірній Київ: офіційний сайт*. URL: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/97387/>

Кіхтенко, В. (2024, 20 серпня). Наскільки безбар’єрні київські театри. Запитали в них і в експерта. *Віледж: офіційний сайт*. URL: <https://www.village.com.ua/village/city/public-space/353995-naskilki-bezbar-erni-kiyivski-teatri-zapitali-v-nih-i-v-eksperta>.

Наливайко, Л. Р., Марценюк, Л. В. (2023). «Безбар’єрна Україна»: проблеми та перспективи. *Нове українське право: наук. журнал*. Київ: Гельветика, № 4. С. 82-93.

Прохоренко, Л. (2024). Інклюзивність та безбар’єрність освітнього простору: діти з особливими освітніми потребами. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*, № 2 (25). С. 203-219. DOI: <https://doi.org/10.33189/epsn.v2i25.265>.

Про театр. Безбар’єрність (2025). *Молодий театр: офіційний сайт*. URL: <https://molodyytheatre.com/bezbaryernist>.

Про затвердження плану заходів щодо створення безперешкодного життєвого середовища для осіб з обмеженими фізичними можливостями та інших маломобільних груп населення на 2009-2015 роки «Безбар’єрна Україна»: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.07.2009 р. № 784. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/232167617>

Про схвалення Національної стратегії із створення безбар’єрного простору в Україні на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.04.2021 р. № 366-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text> (дата звернення 20.05.2025).

Слободян, Л. Я. (2024). Концепт «безбар’єрність» як об’єкт дослідження. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*, № 11. <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2024-11-02-05>

Соболевська, С. О. (2021). Культуротворча функція українського аматорського театру (кінець XX – початок XXI століття): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. культ.: спец. 26.00.01 «Теорія та історія культури». Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв. 21 с.

References

Babich, O.V. (2024). Zabezpechennia stvorennia bezbariarnoho prostoru v Ukraini [Ensuring the creation of a barrier-free space in Ukraine]. *Derzhavne budivnytstvo*, Nr. 2 (36). S. 620-634. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-2-42>. [in Ukrainian]

- Kataieva, M. (2024, April 19). Hliadach nadaie perevahu optymystychnym vystavam, – Bohdan Strutynskyi pro suchasnyi repertuar stolychnoi operety ta premiu «Chykaho» [The audience prefers optimistic performances, – Bohdan Strutynskyi about the contemporary repertoire of the Metropolitan Opera and the premiere of «Chicago»]. Retrieved from: <https://vechirnyy.kyiv.ua/news/97387/> [in Ukrainian]
- Kikhtenko, V. (2024, August 20). Naskilky bezbarierni kyivski teatry. Zapytaly v nykh i v eksperta [How barrier-free are Kyiv theatres? We asked them and the expert]. Retrieved from: <https://www.village.com.ua/village/city/public-space/353995-naskilky-bezbar-erni-kiyivski-teatri-zapitali-v-nih-i-v-eksperta> [in Ukrainian]
- Nalyvaiko, L. R., Martseniuk, L. V. (2023). «Bezbarierna Ukraina»: problemy ta perspektyvy. [«Barrier-free Ukraine»: problems and prospects]. *Nove ukrainske pravo: naukovyi zhurnal*, Nr. 4. S. 82-93. [in Ukrainian]
- Prokhorenko, L. (2024). Inkliuzyvnist ta bezbariernist osvithnoho prostoru: dity z osoblyvyi osvithnymi potrebamy. [Inclusiveness and barrier-free educational space: children with special educational needs]. *Osvita osib z osoblyvymi potrebamy: shliakhy rozbudovy*, Nr. 2 (25), 203-219. DOI: <https://doi.org/10.33189/epn.v2i25.265> [in Ukrainian]
- Pro teatr. Bezbariernist [About the theatre. Barrier-free] (2025). Retrieved from: <https://molodyyteatre.com/bezbaryernist> [in Ukrainian]
- Pro zatverdzhennia planu zakhodiv shchodo stvorennia bezpereshkodnoho zhyttievoho seredovyscha dlia osib z obmezhenymy fizychnymy mozhlyvostiamy ta inshykh malomobilnykh hrup naselennia na 2009-2015 roky «Bezbarierna Ukraina»: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 29.07.2009 r. № 784 [Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine on the approval of the plan of measures to create a barrier-free living environment for persons with limited physical capabilities and other groups with limited mobility for 2009-2015 «Barrier-free Ukraine» № 784] (2009, July 29). Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/npas/232167617> [in Ukrainian]
- Pro skhvalennia Natsionalnoi stratehii iz stvorennia bezbariernoho prostoru v Ukraini na period do 2030 roku : Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 14.04.2021r. № 366-r. [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine on the approval of the National Strategy for the creation of a barrier-free space in Ukraine for the period up to 2030 № 366] (2021, April 14). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text> [in Ukrainian]
- Slobodian, L. Ya. (2024). Kontsept «bezbariernist» yak ob'iekt doslidzhennia [The concept of «barrier-free» as an object of research]. *Problemy suchasnykh transformatsii. Seriya: pravo, publichne upravlinnia ta administruvannia*, Nr. 11. <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2024-11-02-05> [in Ukrainian]
- Sobolievskaya, S. O. (2021). Kulturotvorchia funktsiia ukrainskoho amatorskoho teatru (kinets XX – pochatok XXI stolittia) [Culture-creative function of Ukrainian amateur theater (the late XX – early XXI centuries)]. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv: NAKK-KiM [in Ukrainian]

Vasyl Romanchyshyn

Barrier-free and Inclusive Ukrainian Theatres: the Socio-cultural aspect

Abstract. *The purpose of the article* is to identify the way to barrier-free and inclusive theatrical cultural spaces and services provided by Ukrainian theatres, and to explore their importance for the socio-cultural space of Ukraine, which is an indicator of the development of society. **The research methodology.** The study of the barrier-free and inclusive nature of Ukrainian theatres in the socio-cultural context is based on a comprehensive approach using analytical, comparative, deductive and inductive methods. **The scientific novelty.** At present, the barrier-free and inclusive nature of Ukrainian theatres has not been sufficiently studied. In particular, both the potential of physical space and the ability of professional and amateur theatres to integrate people with disabilities into society need to be analysed. **Conclusions.** The barrier-free and inclusive nature of Ukrainian theatres should ensure equal opportunities for people to engage with theatre. Removing physical and spatial barriers will facilitate theatre attendance by children and adults with disabilities, as well as the elderly. The art of theatre, where the actor becomes an example of a holistic person in body and spirit, can become an impetus for further self-expression and self-improvement of people with disabilities in a barrier-free and inclusive society with prospects for further spiritual development.

Keywords: amateur theatre, barrier-free, performance, inclusivity, special needs, professional theatre, Ukrainian theatre.